

Գ Պ Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն Հ Ա Ն Դ Է Ս

ԵՒ

Ի Ը Յ Ի ՈՒ Բ Ն Վ Կ Ը Ց Ա Ն Ը Ց

Ի ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՀԱՐՑ ՄԻԽԹԱՐԵԱՆՑ ՎԻԵՆԱՑԻՈՑ

Ի Զ Գ Ի Ի Թ Ն Ի Ը

Դպրոցական տարւոյ Յուլիս 7ը՝ Վարժարանիս համար կէս դարէ ի վեր սպասուած օր մըն էր: Վարժարանս 15 օրուան մէջ իւր տարեկան քննութիւնքը կատարելէ վերջ, ոչ թէ միայն աշակերտաց վկայականաց հանդիսաւոր բաշխումը պիտի կատարէր, այլ նաեւ իւր հաստատութեան եւ գործունէութեան կէս դարու շրջան մը պիտի տօնէր: — Արդարեւ յանգուցիչ էր հանդիսավայրն, ուր ամենայն ազգաց դրօշները կը ծփային, որոնց մէջ տեղն աւստրիական դրօշն իւր հովանաւորութիւնը կը տարածէր: Այս ամենայն ազգաց ներկայացուցիչ դրօշներու մէջ կը հանգչէր նաեւ Միխիթարայ իւղաներկ պատկերը, որ ըմբին ճակատը շքեղութեամբ զետեղուած էր: Պատկերին վրայ բոլորուած էր ծաղկանց պսակ մը — այդ անմոռանալի նահապետին եւ իւր սանուց աշխատութեանց եւ արդեանց նշանակ:

Աւստրիական հիւպատոսին քաղաքէս բացակայ գտնուելուն պատճառաւ՝ Փոխ-հիւպատոսին ներկայութեամբը՝ Հանդէսն սկսաւ ժամը 4ին (ը. ե.) “Պահէ Աստուած, քայլերգով: Աշակերտք ըստ յատակագծի՝ ներկայացուցին *Molièreի Le bourgeois gentilhomme* զաւեշտականը, ասոր յաջորդեց հայերէն լեզուաւ “Որբեր, ոտանաւոր երկխօսութիւն մը, որ նոյն իսկ լեզուն չհասկցող անձերու աչքէն արտասուք կորգեց: Ետ զուարճալի էր յունարէն կատակերգութիւնն “Ուսանողք յաւուրս պարապութեան: Այս երեք ներկայացումներէ յոգնած ժողովուրդը կը հանգչէր եւ կը կազդուրէր ի լուր քառածայն գերմաներէն եւ գաղղիներէն երգերու, զորս աշակերտք ընկերակցութեամբ երաժշտաց խմբին կ'երգէին: Հանդէսի յատակագծին վերջին մասը կը կազմէին հայերէն եւ գաղղիներէն լեզուաւ խօսակցութիւններ, մին ի նազարէթ Էֆէնտէն, եւ միւսը վարժարանին գաղղ. լեզուի ուսուցիչներէ մէկէն՝ Պր. տը Հօշպիէէ: Հանդէսին պատկը կը կազմէր ի պատիւ Միխիթարայ երգը, զոր Մ. Ժ. Մ'օրօնի վարժարանիս երգի ուսուցիչն եւ քաղբիս նշանաւոր երգաւարդարը (*componiste*) յօրինած էր: Մեծ էր այս երգին հանդիսականաց վրայ ըրած ազդեցութիւնն եւ շաքաթներ ետքը նոյնին վրայ կը խօսուի դեռ, եւ որուն քառերը Միխիթարայ կենաց եւ գործունէութեան նկարագրութիւնը կ'ընեն: Արդեօք այդ բազմարդիւն նահապետն երբ իւր թշնամեաց երեսէն հալածական, եւ վաճառականի զգեստով ծպտեալ քաղաքս եկած էր եւ միւսանգամ ատկէ ալ փախչելու ստիպուած, անցուցած էր երբեք մտքէն թէ իւր աշակերտքն օր մը փառաւորապէս իւր յիշատակը պիտի կատարէին այդ քաղաքին մէջ գրեթէ երկու դար վերջը . . . : —

Ասոր յաջորդեց աշակերտաց վկայականաց հանդիսական քաշխուսմը: Առաջնակարգ վկայական առնող աշակերտաց անուանքն են. Գ. Դասարանէն՝ Փրոտորոմոս Գալիկիի (յոյն). Ծ. Դասարանէն՝ Գրիգոր Միսդեան, Հրանդ Տեառեան, Անտոն Փշաբոյնյիս: Զ. Դասարանէն՝ Գեորգ Շիրոյեանեան, Մարկոս Պապրճեան, Կարապետ Փափագեան, Ը. Դասարանէն՝ Արմենակ Փափագեան, Գրիգոր Դուռիթեան, Հրանդ Պապրճեան, Բարսեղ Պապարտունեան:

Ինչպէս վերն ակնարկեցինք՝ Հանդէսին կը նախագահէր Փրանց. Փէթեր Ասոր. Փոխ-Հիպատոսը: Ունկնդրաց մէջ կը գտնուէին Անդր. Պ. Դիմինի՝ քաղաքիս Լատ. Արքեպիս. Գերպ. Լ. Դանաւոյ. Լազարիստ կրօնաւորաց Մեծաւոր վարիչը, քազմութիւն ամէն ծէսէ եկեղեցականաց: Աստորիական Հիպատոսարանի անդամքը, Մ. Պ. Սաման Իտալ. հիպատոսարանին առաջին թարգմանը, Պետրոս Էֆ. Սիլեան, Ներսէս Էֆ. Էրամ են:

Ժամը 7ն էր երբ Հանդէսը վերջացաւ: Կը լոնք աւելին եւ թող կու տանք որ խօսի հայ ճառախօսը՝ Նազարէթ Էֆ. Ներսիսեան, փաստաքան եւ խմբագիր “Դպիր”, լրագրոյ:

ԳԵՐԸՄԵԾՈՐ ՀՐԹԸ, ԱԶՆՈՐԾՈՒՄ ԵՎ ՏԻԿՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵԾԵՂԵՏԻՒ ՀՆԵՂԻՄԵՎԵՐԸ

Եթէ մարդկային սեռի յատուկ գործունէութեան մէջ՝ անհատներու վիճակը մօտէն քննենք, կը տեսնենք որ ամէն զգալի եւ իմանալի առարկայ՝ իւրաքանչիւր անէի վրայ նուազ կամ առաւել զգացական եւ իմացական ազդեցութիւն մը յառաւ կը բերէ. շարունակելով մեր քննութիւնը, դարձեալ կը նշմարենք որ անհատները բնական միտումով մը յար եւ միշտ այդ զգացումներն ու խորհուրդներն իրենց նմաններուն հարողով կը ջնան. կարծես թէ, այն ձիւղերն ու հակամիտութեան առաժաններն են որ կը զանազանեն բանական էակ մը այլ արարածներէ եւ նոյն իսկ իւր նմաններէ:

Այժմ որչափ ցաւալի է այն անէին վիճակը, որոյ զգացումներն անորոշ եւ խորհուրդներն անձուկ են, գործեալ որչափ խղճալի է այն մարդուն կացութիւնը, որ իւր զգացումներն ու խորհուրդները — թէեւ լինին թերի — նոյնութեամբ արտայայտելու անկարող կը գտնուի:

Չարմառալի եւ ընդ նմին մեղադրելի չէ որ այդ վիճակաց մէջ գտնուելով հանգերէ, համարձակութիւն կը ստանամ Չեզ ներկայանալու եւ հրապարակաւ անյօդ բառեր արտասանելու: Քաջ գիտեմ որ յառաջին պահէ ի վեր դուք եւս հետաքրքիր եղած էք հասկնալու թէ ինձ նման անգէտ մը որ պարզ խտացական մէջ իսկ կը շուարի, ի՞նչպէս կը յանգզին յատենի ծառայու. եթէ կ'ուզէք որ գոհացնեմ Չեզ հետաքրքրութիւնը, թող տուէք ինձ որ ըսեմ թէ ես յայն յանգչուութեան շարժառիթն եղած է Չեզ բարձր ներդաշնանութիւնը, զոր նախորդ եւ յետագոյ թերութեանցս առթիւ յար եւ միշտ կը յուսամ եւ կը ոպասեմ:

Երբ այդպիսի դժուար ու ակնկալութեան վրայ բարդենք այն Հանդիսի վեհութիւնը, տեղի չկայ տարախուսելու որ ամենաազտեւ անձ մ'անգամ բնական բերմամբ կը ստիպուի գէթ հիացման ձայն կամ նշան մը տալու: Ահա այդ է զոր ինչ եւս կատարել կ'ուզեմ: Այսու ամենայնիւ այդ հիացման մէջ եւս պարտինք ուշադրել թէ ո՞ր ենք:

Աստ կը տեսնենք Արեւելեան գլխաւոր եւ երեւելի ծովաքաղաքներէ միշտ մէջ արեւմտեան գրութեամբ եւ տեղային պահանջմանց համեմատ կատարուած բարեփոխմամբ՝ հաստատեալ մը կը թուի: Աստ կը տեսնենք Մեծի Աբբասգոր Միտիթարոյ (անձնուէր) յաղորդներն ու (ժողովման) աշակերտներն որք անխորի կը թուութիւն եւ գատախարակութիւն տարածելու համար գիշեր ցրելի կը ձգեն անդուռը:

Երթուցութիւն եւ գատախարակութիւն, ի մի բան ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն, ո՞չ, այդ բառերն որչափ պատմական եւ իմաստասիրական յիշատակներ կ'արթննեն նոյն իսկ ինձ նման համբալներու մաքրին մէջ:

Չգէնք առ այժմ պատմականը, եթէ կարելի է, ինդիքը բուն իսկ մարդկութենէ կամ մարդկային սեռի բնութենէ քննելու սկիւնը:

Ի՞նչ է մարդկութիւնը. — բնական անհատից համադրումար միութիւնը: Ի՞նչ է բանական անհատ մը. — երկրային էակ մը, որուն վերնախնամն տեսչութեան կողմանէ շնորհուած է իմացական, զգացական եւ կամենական կարողութեանց ամենաբարձր մասերը, զորս պարտի ի բարին գործածել, որպէս զի կարենայ յամենուտ բարձրացեալ կատարելութեան մեծներալ եւ երջանկութեան հասնիլ. Ի՞նչ վեհ հաւաքում, ի՞նչ բարձր կոչում. սակաւի մ'եւս մանրամասնութեանց մտնենք:

Գիտե՛ք որ մարդկային իմացականութիւնը՝ միշտ նոյնի է ճշմարտութեանց, պէտք է զայն գիտութեանց եւ ուսմանց ճիշ եւ օգտաւէտ պարէններով յազգեցնել եւ կանոնաւորապէս պարարել

եւ ոտութեանց ու իմաստակութեանց խարկապտիք ուտեստներէ եւ շնաութեան պարարտութիւններէ զերծ պահել:

Զգացականութիւնը՝ բարութեանց եւ առաքինութեանց բարձունքն ճեմելու եւ անոնց մաքուր օգէն նոր կենսութեան մ'առնելու կարող է. բայց երբեմն կամայ ակամայ կարութեանց եւ միւլութեանց դաշնառնին կը մերձենայ, պէտք է զայն հեռացնել այդ գաճալէտէն եւ ի հարկին զպելլով իսկ զգոյշացնել:

Կամքը՝ երբեմն զօրութեան եւ տկարութեան, կորովամտութեան եւ յուսահատութեան ալետաց մէջ կը տատանի, կը վարանի, կը ձնայ. պէտք է անոր տեւողական եւ անկասկած ուղղութեամբ մը կիրթ եւ վարժ գործունէութիւն տալ:

Աշխատակի, համառօտակի տեսութեամբ, ասոնք են կրթութեան եւ դաստիարակութեան, ի մի բան ճշմարիտ քաղաքակրթութեան առարկաները, զորս իրագործելու անխնի վաստակը միայն կրնայ պահպանուիլ մարդկային սեռի բըճակ երջանկութիւնը. ուրեմն երանել անոնք, որք կրթութեան եւ դաստիարակութեան բարձր պաշտօններն իրաւամբ կը վարեն. իսկ երիցս երանել անոնք, որք Հայրենիք, ընտանիք վերջապէս ամէն առնչութիւն թողլով՝ քաղաքակրթութիւնը տարածելու համար առաքելութեան զօն՝ պաշտօնը կը ստանձնեն անձնուիրաբար:

Այդ անձնակրթութեան արժէքն ու կարեւորութիւնը գէթ առ երեւոյթօ փոքր ի շատէ հնա՝ հասեալու համար ի սկզբանէ անոնք քաղաքակրթութեան տարածման միջոցներու վրայ հարեալացի ակնարկ մը նետել կը բաւէ:

Քաղաքակրթութիւնը՝ որ պատմական, լեզուաբանական եւ հնագիտական ապացոյցներու նայելով՝ ժամանակ առ ժամանակ շինաստան, լնդկաստան, Պարսկաստան, Ասորեստան, Եգիպտոս, Փիւնիկէ, Եւրասիական, Հռոմ, Միջինորդոսի մի քանի ժողովուրդները, Արեւելքի մի մասը, Եւրոպայ, Ամերիկա՝ իւր գոյութիւնը գործով ցոյց տուած է, զիստաօրապէս չորս միջոցներով փոխադրեալ կամ տարածեալ կրնայք համարիլ:

Նախ. — Ժողովուրդի գաղթականութեամբ:

Երկրորդ. — Վաճառականական եւ այլն յարաբերութեամբ:

Յերրորդ. — Մասնաւորաց ճամբորդութեամբ եւ աշակերտութեամբ:

Չորրորդ. — Միաբանից առաքելութեամբ:

1. Գաղթկային սեռին մէջ թէ եւ տակաւին գաղթականութիւններ կը շարունակեն, բայց ասոնք աւելի մեծագոյ անորոշութեան ձեւեր անբնական երկիրները մշակելու, կէս վայրենի ժողովուրդի վրայ տիրելու, բնակութիւնը, հարստութիւնը եւ ազդեցութիւնը աւելցնելու եւ ուրիշ ինչ ինչ պետական նպատակներ իրագործելու համար միջոցներ եղած են:

2. Վաճառականական յարաբերութեան նայելով, թէ եւ ասոնք ալ օր քառ օրէ շատնալու վրայ են, բայց առեւտրական յարաբերութիւններն քառ ինքեան նիւթական ձեռնարկութիւններ ըլլալով բնականաբար անոնց մաստաւորան եւ բարդական օգուտները սահմանափակ կը լինին եւ բարդականին նկատմամբ երբեմն հակառակ արդիւնք իսկ կու տայ:

3. Մասնաւորաց ճամբորդութեան եւ աշակերտութեան գալով, իրաւ է որ քառ պահանջմանց պարագային ասոնք եւս գաղթած չեն, բայց թողունք որ ասմանք եւ դիտութեանց ընդարձակած ծառայել կործանեն. ճամբորդութեամբ եւ աշակերտութեամբ պարհիկել անկարելի է, միթէ խիստ գօտար ալ չէ՞ որ անփութ երիտասարդ մ'իւր բնագաւառի նկարագրին անխախտ պահելով՝ ճոխ երկիրներու միջիայն բարի եւ օգտակար կատարելութիւններ կարենայ ազդուիլ:

4. Ըստ իմ տկար գաղաղութեան՝ մեզ արեւելցուցոյ համար Միաբանից առաքելութիւնը կրթութեան տարածման ամենայարմար միջոցներէ մին կը համարեմ:

Երբ այս կենս ընդունուի, աւելի իրաւունք պիտի ունենամ պնդելու թէ այն միաբանից հաստատութիւններն առ առաքելութիւնները, որք մեր նախնիք վիճակը մեզմէ աւելի կը ճանչնան, մեր իտիական կորստութիւնները քննելու ժամանակ անին, ուստիւրու եւ ուսուցանելու համար մ'ուստեն եւ կենսը կը նուիրեն բնականաբար զմզ է եւ մեր զաւակները կրթելու եւ դաստիարակելու համար աւելի յաւելութիւն կը խառնան:

Մասնաւորեւ իօրաց, բացարձակապէս կրնամ ըսել թէ, Անմահ Միխիթարայ բարեկան աշակերտներն այս մասին առաջնապարզ դիրք մը կը բռնեն եւ քառ ամենայնի արժանիք ցոյց կու տան: Բ՛լ կրնայ որսնալ թէ՛ Գ.Ի. Միխիթարանք թէ՛ յարեւելու եւ թէ՛ յարեւմտու հնչյոն եւ նորոյն փոխադարձ ներկայացուցիչ ըլլալու բարձր արժանաւորութիւնն ստանձնած եւ իրաւամբ ի գործ դրած են:

Աւելի մասնաւորեմք:

Հայր՝ իւր լեզուին վերակենդանութիւնն անոնց կը պարտի. նոցա չնորհին է որ հին եւ նոր ընտիր մասնաւորութեանց իրարմանութեամբ եւ արտապայման Հայ գաղականութիւնը ճոխարարած է: Իտալացիականին, քերականական, ճարտասանին, արտեւական, բժշկական, հնագիտական, իմաստասիրական, աստուածաբանական եւն եւն անթիւ հատորներէ զատ՝ շափաբերական, ընտադիտական ընդարձակ դիրքերը, պատմական, իրաւագիտական, լեզուաբանական, սոսնստաստական թանկագին երկիր, հոգեբանական, բանաստեղծական, գեղարարական եւ բարոյագիտական հայապաղ զործերը Վենետիկ եւ Վիեննայի Գ.Ի. Միխիթարանց գրադարաններէ դուրս եւ աւելի ուր կրնայք տեսնել:

Այդ գեղարարեւ Հայր՝ միակայն գրութեամբ եւ գրականութեամբ, այսինքն՝ տեսողականաւ չգոհանալովով՝ գործնական անթիւ, անհամար արգիւնքներ եւս ցոյց տուած են. ի վաղուց անտի ուշիմ՝ եպիկոպոսներ, քաղ վարդապետներ եւ լուր՝ քահանաներ, ազգային մեծ անձնաւորութիւններ,

պետական բարձր պաշտօնեաներ պատրաստած են, որոնց համար յատուկ եւ երկար ցուցակ մը պատրաստել պէտք է:

Ինչ հարկ կայ հեռուն երթալ, այս կրթավայրը, լաւ եւս է ըսել՝ որբավայրն, ուր համախմբած ենք, նորին գերապատուութեանց քարտիւրական եւ յառաջգիւնական հաստատութիւններէն մին շէ, որուն այսօր Եօրէկեանին ներկայ գտնուելու պատեւն ունեցանք:

Առած ստոյգ տեղեկութեանցս համեմատ, այս յիսուն տարւոյ շրջանին մէջ, թէեւ վարժարանը Միաբանութեան կամբէն անկախ պատճառներով երկիցս ընդ ամենը երեք ու կէս տարի զոց մնացած է, սակայն մնացեալ տարիներու մէջ անընդհատ շարունակելով Ազգային եւ օտարազգի ուսանողաց կարեւոր բազմութեան ժողովական եւ կրթական ծնողք ըլլալու արժանիքն ունեցած է:

Յարմար եղած են, որ աշակերտաց թիւն 120ի հասած է:

Թողլով օտարազգի ուսանողները, որ մեզ Հայոցս համար առանձին փառք մը կը կոչուին, մի քանի թուրք երիտասարդներ կը ճանչնամ, որոնք աստ առած ուսմամբ եւ կրթութեամբ թէ իրենք գոհ մնացած եւ թէ՛ իւրայնաց նախանձելի դարձած են. այս ալ կրթավայրիս համար պարծելի վիճակ մը շէ. — անշուշտ:

Մի միայն ցաւայի կէտ մը կը յիշեմ՝ զոր աստ լուեկայն անցնիլ անկարելի է:

Վարժարանի հիմնադրութեան ժամանակ մինչդեռ գպրացական լեզուն Հայերէնն էր, հետ-դհեռէ օտարազգի աշակերտաց բազմանալովը կամ լաւ եւս է ըսել՝ հայազգի ուսանողաց նուազելովը այժմ գաղղիներէն վերածուած է:

Թէեւ Հայ ուսանողաց ազգային կրթութեան առանձին հոգ կը տարուի, սակայն Միաբանութիւնը ջերմ փափուքներ կը յայտնէ որ գոնէ սկզբնական տարիներու համար լեզուն հայերէնէ վերածէ, եթէ հայ ուսանող զանազան ինչ-ընչ ցանցերէ:

Ահաւասիկ երկիցմեայի պարտաւորութիւն մը զոր շահակիցք պարտին նկատողութեան առնուլ, մենք որ մտղմենք եւ կը յսուանք որ ի մօտոյ այդ բարի եւ օրինաւոր փափուքներ իրականա-թիւն կը ստանան:

Գարձեալ քաղած տեղեկութեանցս համեմատ, վարժարանն այժմ Գաղղիոյ երկրորդական վարժարանաց ծրագրին համեմայն 7 տարւոյ շրջան մը կը կազմէ եւ տեղական պիտոյից համեմատ բարեփոխուած է հանգերձ յաւելուածով կենդանի լեզուաց եւ վաճառականական գիտութեանց:

Իւրաքանչիւր աշակերտի համար գողղ. եւ գերմ. լեզուաց ուսումն պարտաւորիչ է:

Վարժարանին շրջանաւարտաց արուած վկայագրերն յԱւստրիա եւ ի Գաղղիա ընդունելի են:

Անցեալ տարւոյ հինգ շրջանաւարտներէն պ. պ. Սերժօ Սերժոյեան եւ Վիկ. Սմբայ՝ իրենց ուսումն աւարտելու համար Գաղղիա կը գտնուին, մին ի Վոնդելիէ եւ միւսն յՄէքս:

Ասանք իրական արգիւններն են զորս երեքք երեւակայական շէնք կրնար համարիլ: Ըստ որում մեզ համար նուիրական պարտաւորութիւն մը կը մնայ կատարելու մերօրսան՝ աշակցիլ եւ սատարել այն օգտաւոր հաստատութեան:

Ահա այս է ինչ որ հիացումն յառաջ եւ վերջ կը զգայի եւ կը խորհէի, չեմ յուսար որ զանոնք պարտ ու պատշաճ կերպով կրցայ արտայայտել: Բայց միշտ կը յուսամ որ իմ ամէն թերու-թեանցս նոյն իսկ երկարատեւութեանցս ներդասիւմ որ հանգիստանաք:

Յարգւոյ Հանգիստականներ մի վերջին շնորհ ունիմ ինգրելու, որ պահ մ'եւս թոյլ տան ինձ իմ յատուկ եւ հրապարակային շնորհակալութիւններս Գերայտարելի Միաբանութեան մատուցանելու:

Պատուական Հարգ ու եղբարք:

Չեր Միաբանութեան կենդրոնն որ միշտ սակի դարու անգին գանձուց Աւանդապահ եղած է,

Չեր եւս հաստատութեան միջոցաւոր դարու գիտական ճշիւութեանց եւս Աւանդիլ կը հանգիստանայ:

Սոք իբր մարդ, իբր արեւելոյի իբր հայ պարտ անձին կը համարիմ իմ օրոտարուդն շնորհա-կալիւս Չեր միջոցաւ Չեր Միաբանութեան մատուցանել եւ մտղմել երկնից որ Չեր Աշխատողաց երկար եւ խաղաղ օրեր եւ բարի յալոյզութիւններ պարգեւէ յօգուտ եւ ի պարծանս ամենեցուն:

Զմիւռնիս, 27 Յուլիս 1897:

ԵՆԱՋԱՐԷԹ ԵՆԵՐՍԻՍԵՆ

ՓԱՍՏԱՄԱՆ ՆԻ ԽՈՒՍԱՅԻՐ «ԻՋՄԻՐ» ԼՐԱԳՐԹ

* Մտնը շտորագրած ենք այս ըստերը. «ՄԻՐԱԳՐ.»

** Եթէ հաւաքակ միտած իսկ պայքարը ըստի. «ՄԻՐԱԳՐ.»

